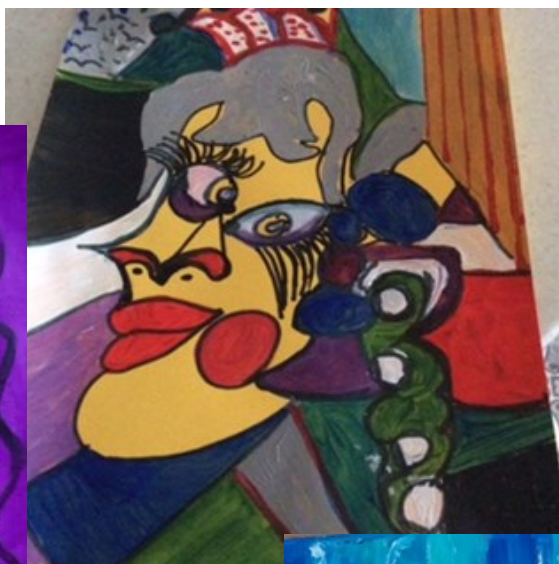

Pwy ?

Croeso i Cadi Grace

Ganwyd Cadi Grace Menear ar ddiwrnod olaf mis Ionawr i Huw a Lana.

Mae Huw yn gyn-ddisgybl Ysgol Gymraeg Caerffili ac Ysgol Gyfun Cwm Rhymni, ac yn gyn-athro yn Ysgol y Castell. Roedd Lana yn ddisgybl yng Ngholeg Sant Ioan, Caerdydd.

Erbyn hyn, mae'r ddau'n gweithio i'r un cwmni ceginau. Maen nhw'n byw yng Nghaerdydd ar hyn o bryd ond ar fin symud i Gaerffili. Bydd Eira ac Adrian (Menear) wrth eu boddau i gael eu hwyres annwyl gyntaf a'r teulu bach yn byw gerllaw.

Dydd Gŵyl Dewi Hapus

Pwy.....?

Pwy yw'r bobol ryfedd ar y clawr? Wel, yn ystod y flwyddyn ddiwethaf dydy'r Grŵp Paentio Dydd Gwener ddim ond wedi gweld ei gilydd ryw hanner dwsin o weithiau. Nawr maen nhw'n siarad yn ddyddiol bron ar "WhatsApp". Maen nhw wedi cyfrannu i "Cwmni" yn achlysurol drwy gyfraniadau i Llun y Mis ac eitemau eraill.

Nawr, gosodir pwnc yn wythnosol iddyn nhw ei rannu ar eu ffônau symudol a drwy hyn adeiladu "Galeri y Clo" o'u gwaith. Mae'r pynciau wedi cynnwys pethau fel Diwrnod Gwyntog, Blodau, Hen Eglwys, llun un lliw a llawer mwy. Y pwnc gosod ar y clawr yw hunan bortread yn null Picasso. Cawson nhw lawer o hwyl.

BETH SY' MEWN ENW?

Yn rhifyn mis Ionawr o Cwmni gwnaeth y Golygydd gynddeiriogi yn erbyn cwmni Redrow am eisiau galw stad newydd yng Nghaerffili yn De Clare Gardens. Gofynnwyd a oedd cwmnïau fel Redrow yn deall yr atgasedd at y teulu De Clare, un o'r teuluoedd mwyaf ffaidd yn hanes y Normaniaid yng Nghymru. Yr ateb, nac ydynt, a dydyn nhw ddim yn poeni am y gwir chwaith. Mae enw "posh" fel De Clare yn codi gwerth y tai fyddan nhw eisiau eu gwerthu. Yma yn Radur mae Redrow wedi enwi stryd yn De Clare Drive yn barod.

Rai blynyddoedd yn ôl roedd y Datblygwyr am alw stad newydd yn Radur yn Marquis Court. Gofynnwyd i mi, fel Cadeirydd y Gymdeithas Hanes Lleol, i gadarnhau fod Ardalydd Bute yn arfer merlota o Gastell Caerdydd i Gastell Coch ar hyd yr afon ar ochr Radur. Fy ateb i oedd, "Go brin. Pam fysai Ardalydd Bute yn croesi'r afon ddwywaith a merlota ar dir y teulu Plymouth, pan mai fe oedd pia rhan fwyaf o'r tir ar ochr arall yr afon?" Collodd fy ngonestrwydd rodd hael i'r Gymdeithas.

Yn 2020 chwalwyd cerflun o Edward Colston ym Mryste oherwydd ei fod yn berchennog caethweision. Ond fel dyngarwr roedd yn cael ei gofio ym Mryste. Roedd, wrth gwrs, yn berchennog caethweision ac yn ddyngarwr. Ac mae ymgais i newid enw'r brif neuadd gerdd ym Mryste o Colston Hall wedi bod yn llwyddiannus.

Rwy'n cyfrif fy hun yn "Bangor Lad". Pan oeddwn yn tyfu lan ym Mangor roedd 'na atgasedd mawr at deulu Pennant, Arglwyddi Penrhyn, yn ardal Bangor a Bethesda. Roedd y teulu nid yn unig yn berchnogion mwyaf caethweision yn Jamaica ar un adeg ond roedden nhw'n trin eu gweithwyr yn chwarel y Penrhyn yn waeth na'u caethweision.

Rwy'n falch o ddweud bod 'na ddim cerflun i'r Pennantiaid yn ardal Bangor, fasa'r fath beth ddim wedi para pum munud. Ond mae 'na rywbeth lot mwy sy'n aein hatgoffa ni o'r teulu - Castell Penrhyn. Ydw i am i'r Ymddiriedolaeth Genedlaethol chwalu Castell Penrhyn er mwyn cael gwared â'r enw Pennant? Nag ydw! Mae'n rhaid i fi ddweud fod yr Ymddiriedolaeth yn gwneud jobyn da o dynnu sylw ymwelwyr at bechodau'r teulu yn barod.

Yn ôl i Gaerffili. Gilbert de Clare (Gilbert Goch) gododd Castell Caerffili, efallai'r castell hardda ym Mhrydain gyda'i lynnoedd a'i amddiffyniadau dŵr. Fyddai ddim lot o gymeriad ar ôl yng Nghaerffili heb y Castell. Felly mae'n rhaid byw gyda Gilbert a'i gastell.

Mae'r ateb gyda'r bobl sy'n trefnu cyrsiau hanes yn ein hysgolion. Llai o Harri VIII a'i wragedd a mwy o hanes lleol a hanes Cymru! Wedyn petasai'n cymdogion yn gwybod teulu mor ffaidd oedd y De Clare efallai byddai llai o alw am dai mewn stadau fel De Clare Gardens.

Allan Cook

Codwyd sawl pwynt mewn ymateb i'r erthygl y cyfeirir ati uchod, yn fwyaf arbennig bod modd newid teyrngedau o'r fath.

Mae Martin Shipton ar ddiwedd ei lyfr George Thomas, 'Political Chameleon', yn dweud i berchnogion y dafarn 'Lord Tonydpandy' newid yr enw i'r 'Fulling Mill' fel canlyniad i ddeiseb a drefnwyd yn y Rhondda oherwydd "Thomas' betrayal of the people of Aberfan was explored during the the 50th anniversary of the tragedy." Hefyd newidiodd elusen 'George Thomas Hospice' yn 'City Hospice'

Pan oedd y rhaglen deledu ragorol "The Crown" yn trafod arwisgiad 1969 ni fu sôn am George Thomas er iddo fod mor amlwg yn trefnu'r digwyddiad - fel petai'r cnaferioed wedi bod.

Mae'n debyg fod llywodraeth San Steffan nawr yn ystyried pasio deddf fyddai'n golygu bod rhaid sicrhau caniatâd cynllunio cyn tynnu cofgolofnau neu adeiladau sy'n cofio pobl enwog i lawr !!

Y Golygydd

Crwydro Ewrop yn rhithiol

dan ofal anhygoel o amyneddgar Gwyneth Davies

Noson o gyflwyniadau Keynote gan rai o'n haelodau

Mae'n anodd credu beth all ddigwydd ar daith haf Merched y Wawr. Yn 2012 aethom i Frynbuga i ymweld â'r gerddi agored. Tynnwyd llun yn y castell fel cofnod o'r achlysur. Wrth y bwrdd cinio yn yr hwyr roeddem yn trafod ffotograffiaeth gyda Gwyneth a dwedodd Mags rywbeth fel, "Hoffwn i gael rhywun fel Gwyneth yn diwtor i'n helpu ni i wella ein sgiliau." Dyma fi'n ymateb, "Credaf mod i'n gwybod lle i ofyn i CAG / WEA."

Cytunodd y WEA i redeg dosbarth Technoleg drwy gyfrwng y Gymraeg, felly ym mis Medi dechreuodd dosbarth nos yn Ysgol Gynradd Gymraeg Caerffili dan arweiniad Gwyneth Davies. Ar ôl rhyw ddwy flynedd symudom i'r Llyfrgell Newydd ynghanol tref Caerffili gyda rhagor o ddysgwyr newydd.

Erbyn hyn Addysg Oedolion oedd enw'r mudiad. Pan agorodd Canolfan y Glowyr yn 2015 symudodd y dosbarth yno. Mae Ann Lewis yn un o ymddiriedolwyr Y Glowyr a dyna destun cyntaf y noson wrth iddi ddangos lluniau yn dweud stori gorffennol, presennol a dyfodol y ganolfan gymunedol.

Ar gyfer yr ail gyflwyniad aethpwyd â ni i Sbaen. Treuliodd Ann wythnos ar gwrs dwys gyda phobl o sawl gwlad a hithau'n gorfod ailadrodd, "Soy galesa!" ("Cymraes ydw i!")

Aeth Mo â ni i fyd gwnio wrth iddi gynllunio a chreu gwisg ar gyfer yr wyl forladron yn Brixham.

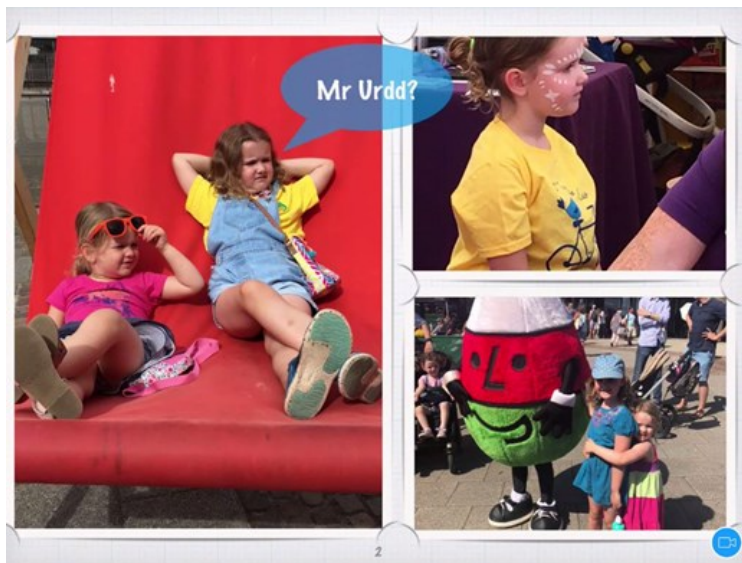
Hefyd aeth hi â ni i Ynys Manaw gan gyflwyno'r ceffyl, Steve, oedd yn tynnu'r tram a wedyn stori perthynas y teulu â cheffyl o'r enw Ollie ar randir ger ei chartre. Ar y rhandir yma ym Mlaenafon cafodd stori'r ceffyl rasio enwog *Dream Alliance* ei ffilimio. Enw'r ffilm yw *Dream Alliance* a chafodd ei premiere yn y Coed Duon.

Aeth Jenni i Amsterdam i weld rhai o'r lleoedd gollodd hi pan aeth yno gyda'i rhieni ym 1967.

Ei hail ymweliad oedd Fenis, dinas ymwelodd â hi gyntaf sawl blwyddyn yn ôl a hynny ar ddiwrnod crasboeth ynm mis Awst. Y tro 'ma roedd y tywydd yn berffaith ond bythefnos wedyn roedd y ddinas dan ddŵr. Swnio fel Cymru a dyna oedd ffocws Mags.

Arhosodd Mags yng Nghymru a rhannu hapusrwydd teuluol mewn priodas a hefyd hwyl a sbri'r wyrion - Miriam, Ania, Glain, Mered a Myfi - yn Steddfod Caerdydd 2018. Roedd pawb wedi mwynhau hel atgofion o Steddfod mor wahanol i'r arferol.

"Llanrwst y tro nesa" oedd y geiriau ola a phwy fyddai wedi rhagweld na fyddai Eisteddfod yn 2020 na 2021.

I gloi'r noson, diolchodd Linda Charnell- White i bawb am noson mor amrywiol a diddorol gan dalu teyrnged i Gwyneth am ei hymrwymiad i sicrhau safonau uchel a boddhad i bawb. Geiriau hyfryd Linda yn "coroni'r noson," meddai Elin.

Jenni Jones-Annetts

Peidiwch a choelio'r ebyst ffug

Un o'r pynciau pwysicaf yr ydym yn rhoi hyfforddiant arno yw diogelwch ar y We – pwnc sy'n cael ei ystyried yn allweddol wrth helpu pobl i fagu hyder ar y We. Mae'r cyfnod pandemig wedi denu twyllwyr o bob math i gymryd mantais ar bobl hŷn yn arbennig. Ym Mhrydain yn 2019-20, llwyddodd twyllwyr i ddwyn £5.4 miliwn gan bobl ar y We a dyma faes sy'n profi'n ffrwythlon i ddrwgweithredwyr oherwydd ein bod yn gwneud mwy a mwy ar y We erbyn hyn.

Yn union fel dysgu gyrru, mae'n bwysig eich bod yn dilyn arfer da ar y We – mae'r ffaith eich bod yn gallu gyrru car yn agor posibiliadau i chi fentro i ble bynnag y mynnoch ond mae'n rhaid dilyn y rheolau a bod yn wyladwrus rhag y peryglon. Dyna'r union feddylfryd sydd angen wrth fynd ar y We er mwyn bod yn ddiogel. Mae'n agor byd newydd cyffrous i chi ond rhaid bod yn ddiogel oherwydd mae profiadau gwael yn gallu bod yn glec i hyder a'r peth olaf yr ydych chi eisiau ydi hynny.

Beth sy'n gyffredin iawn ydi ebyst ffug neu *phishing* yn Saesneg. Os oes gennych chi gyfrif ebost, mae'n fwy na thebyg eich bod wedi derbyn un o'r rhain yn sicr. Beth ydyn nhw? Ebyst ydynt sy el arfer yn ffugio eu bod wedi dod o'ch banc, BT, Amazon, o'r swyddfa dreth, y gwasanaeth iechyd, Ebay, PayPal ac yn y blaen. Y ffordd fwyaf cyfleus a hawdd i leidr ddwyn eich pres yw i chi wirfoddoli eich pres iddynt neu ro'r 'allwedd' iddynt. Beth maent yn chwilio amdano yn fama yw eich manylion banc neu fanylion personol. Os cewch chi ebost gan eich banc, sy'n gofyn am ddiweddarau eich manylion personol neu'n gofyn i chi glicio ar y ddolen o fewn yr ebost, peidiwch da chi a gwrando arnynt. Mae'r banciau i gyd yn rhybuddio nad ydyn nhw byth yn cysylltu gyda chi trwy ebost yn gofyn am fanylion personol. Os ydych wedi derbyn ebost gan 'Amazon' er enghraifft yn dweud fod pecyn ar ei ffordd i rywun arall, y cyngor gorau yma yw i fynd yn uniongyrchol at wefan fel Amazon a logio fewn yn fannu, a wedyn mi fedrwyd chi weld os oes yna eitem wedi cael ei brynu gan rywun arall. Dilynwch y cyfarwyddyd hynny ymhob achos, ac os ydi Ebay neu fanc yn cysylltu, logiwch fewn trwy'r ffordd arferol, ac nid trwy glicio ar ddolen mewn ebost. Beth sydd wedi dod yn gyffredin yn y flwyddyn ddiwethaf yw ebyst ffug yn honni eu bod yn dod o'r Gwasanaeth Iechyd yn cynnig brechlyn neu gysylltu ynghylch profi canfod ag olrhain. Peidiwch a chymryd sylw o ddim byd sy'n dod trwy ebost yn unig!

Cyngor arall pwysig yma yw sicrhau fod ganddoch gyfrineiriau sy'n ddiogel. Yn amlach na pheidio, mae gennym lawer o gyfrifon gwahanol efo Tesco, BT, EE, Next ac yn y blaen ac mae'n hawdd anghofio cyfrineiriau gwahanol, a'r demtasiwn yw i gadw'r un cyfrinair at bob un. Ond peidiwch â gwneud hynny oherwydd os ydi haciwr yn cael mynediad i un o'ch cyfrifon, yna, mae'n agor y drws i'r cyfrifon i gyd. Ceisiwch amrywio ar y cyfrinair a chael rhif, llythyren fawr, symbol, dau air cwbl anghysylltiedig, geiriau Cymraeg o fewn y cyfrinair. Ewch i howsecureismypassword.net i wirio a ydy eich cyfrinair yn ddigon diogel. Peidiwch â phoeni, mae'r wefan yma yn gwbl ddiogel!

Wrth brynu nwyddau ar y We, mae'n bwysig gwirio a oes gan y wefan honno dystysgrif **https://** neu a yw'r symbol clo yn bresennol. Mae hwn fel arfer wedi ei leoli o flaen cyfeiriad y wefan, fel arfer ar dop ffenest y porwr. Mae'r rhain yn angenrheidiol i nodi fod y safle yn ddiogel i drosglwyddo arian arni.

Cofiwch hefyd sicrhau fod yna feddalwedd gwrth-feirws ar eich cyfrifiadur – mae'r rhain i'w cael am ddim, felly peidiwch a chymryd yr abwyd a thalu am un, na thalu am fersiwn arall mwy 'cynhwysfawr'.

Felly, oes, mae yna beryglon yn bodoli, fel ymhob dim ac mae'n bwysig nodi fod y rhan fwyaf o dwyll yn parhau i ddigwydd dros y ffôn. Ond yr hyn sy'n bwysig yw, os ydych yn ymwybodol o'r peryglon ar y We, mae'r syniad o fynd ar y We yn achosi llawer llai o bryder. Am ragor o wybodaeth ewch i <https://wales.getsafeonline.org/> Byddwch yn ddiogel ar y We, byddwch yn ofalus ac fe fydd y profiad wedyn yn gwbl bleserus. Yn y bôn, cofiwch fod yn wyladwrus ar y We – a pheidio gwneud penderfyniadau byrbwyll.

Os ydych chi'n rhan o fudiad neu mewn oed neu'n gweithio gyda phobl mewn oed ac angen cymorth digidol, mae croeso i chi ebostio am gymorth, hyfforddiant a chyngor Cymunedau.Digidol@wales.coop

Ymgynghorydd a hyfforddwr Cynhwysiad Digidol

Cymunedau Digidol Cymru: Hyder Digidol a Iechyd a Llesiant

Canolfan Cydweithredol Cymru Ffôn Sym.: 07786323618 Ebost: deian.apRhisiart@wales.coop

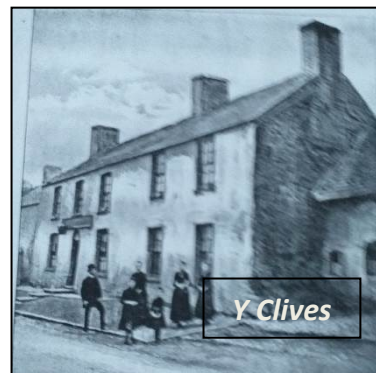
Hen Dref fy Nhadau a Mamau

Rhan 1 - William Stradling a'i deulu

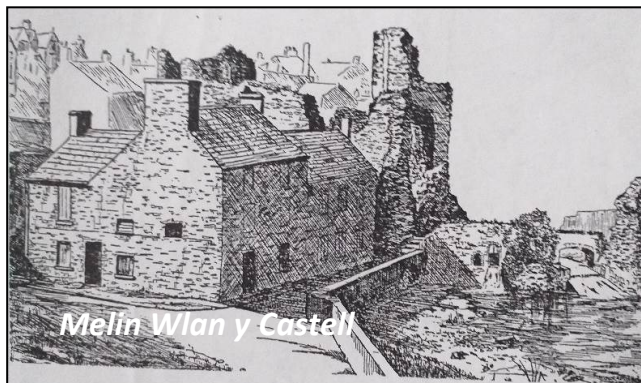
(gan Jan Penney, disgynnydd William Stradling a'i wraig gyntaf, Elizabeth)

Cafodd William ei fedyddio yn Eglwysilan ym 1784, yn fab i Lewis Stradling, gwneuthurwr clociau ac oriorau, a'i wraig Margaret. Gwneuthurwr gwlanen oedd e a rhedodd Felin y Castell yng Nghaerffili am sawl blwyddyn. Yn debygol iawn roedd William yn perthyn i Elizabeth Stradling (efallai'n frawd iddi), gwraig gyntaf Evan James, gwneuthurwr gwlanen arall yng Nghaerffili. Mae'n bosibl iddo fe ddod i ymwneud â'r diwydiant gwlân drwy'i gysylltiad â'r teulu'ma. Evan ac Elizabeth James oedd rhieni Evan James y bardd a ysgrifennodd eiriau'r anthem genedlaethol, Hen Wlad Fy Nhadau.

Mewn llyfr am hanes capeli'r ardal a gyhoeddwyd ym 1904 mae enw William Stradling yn ymddangos mewn rhestr o bobl "fuont â llaw amlwg yng nghychwyniad yr achos Annibynol (*sic*) yma". Ac yn wir, derbyniwyd William a'i wraig gyntaf yn aelodau o gapel Groeswen ym 1818. Wedyn ym 1826 derbyniwyd ei ail wraig yn aelod hefyd. O tua 1820 ymlaen, cynhaliwyd oedfeun mewn tai pobl yn y dref, wedyn yn nhafarn y Black Lion, ac o 1832 ymlaen yn "Llofft y Clives", sef ystafell uwchben stablau'r Clive Arms, hyd nes adeiladwyd y Bethel cyntaf ym 1848. Rwy'n gallu dychmygu William a'i deulu yn mynychu'r cyrddau hyn, neu efallai'n teithio i gapel Groeswen mewn ceffyl a thrap.

Cafodd William a'i wraig gyntaf, Elizabeth Richards, bedwar o blant, sef Mary, William, Lewis a Thomas. Ond bu farw Elizabeth yn 38 oed ym 1824 a tua naw mis yn ddiweddarach, priododd William eto ag Elizabeth Williams oedd tua phedair blynedd ar bymtheg yn iau na fe. Rhoddodd Elizabeth enedigaeth i dri o blant, sef Edward, Richard a Margaret. Mae'n debygol na fu Richard fyw yn hir am nad oes sôn amdano ar ôl ei fedydd. Roedd Margaret yn byw gartref gyda'i rhieni a'i brawd Edward ym 1851, yn 21 oed, a does dim sôn am ei hanes hi wedyn, chwaith.

Ym 1829 fe gymrodd William brydles am gyfnod o 28 mlynedd ar Felin y Castell. Roedd y felin yn sefyll yn erbyn mur y castell ddim yn bell o'r hen Clive Arms (ble mae siop *Sports Direct* heddiw). Ond erbyn 1851 roedd Thomas Davies yn cadw'r felin ac roedd William wedi symud i Gwm Carn gyda'i "ail" deulu ac yn rhedeg y felin yno. A'r peth rhyfedd yw taw Thomas Davies oedd yn rhedeg Melin Cwm Carn ym 1841 pan oedd William Stradling yn dal i redeg Melin y Castell. Roedden nhw wedi cyfnewid melinau! Ar ôl

i William farw ym 1857 yn 73 oed, bu Elizabeth fyw am ddeunaw mlynedd arall yng Nghwm Carn ble roedd ei mab Edward wedi dod yn wneuthurwr gwlanen ei hunan ac yn briod â Sarah, hyd farwolaeth y ddau (mam a mab) o fewn dau ddiwrnod i'w gilydd ym mis Mawrth 1875. Ryw bedwar mis yn ddiweddarach, ar 14 Gorffennaf 1875, daeth trychineb i Gwm Carn pan dorrodd argae'r gronfa dŵr gerllaw. Cafodd y ffatri wlân a rhai bythynnod eu dinistrio a deuddeg o bobl eu lladd, gan gynnwys y perchennog, John Hunt, a'i deulu. Mae bedd William Stradling gyda charreg wastad i'w weld ym mynwent Martin Sant, ar y chwith i'r llwybr sy'n rhedeg o'r gât fach i'r dde o'r brif fynedfa. Mae bedd ei fab William, fu farw yn 31 oed, gerllaw, ynghyd â bedd ei wraig Mary a'i hail ŵr, John Powell. Mae bedd Edward, ei fam a'i weddw, Sarah, ym mynwent Groeswen. Ond beth oedd hanes plant eraill William? Postfeistres yn Nelson oedd Mary, gweddw William Strange, "*surgeon and druggist*". Gwehyddion fel eu tad oedd William a Thomas, ond aeth Lewis yn saer coed a saer olwynion. Ond cafodd fywyd cythryblus a bu farw yn y wyrwys ym Mhontypridd yn 83 oed.

Terfysgoedd Morgannwg, 1800

Profiad anffodus oedd gweld ymosodiad cefnogwyr Trump ar y Capitol. Am ffordd i ddechrau i 2021 ond da medru adrodd bod y cyfnod cythryblus yma yn yr UDA wedi dod i ben!

Atgoffwyd fi yn syth o'r erthygl ddarllenais yn y 'Kentish Gazette' am rôl Caerffili yn nherfysgoedd Morgannwg 1800. Yn anffodus, bu angen i Gymru aros tan 1804 gyda sefydlu'r Cambrian am ei phapur newydd cyntaf. Rydym yn gyfarwydd â therfysgoedd Merthyr 1831 a gorymdaith y Siartwyr i Gasnewydd ond ychydig o wybodaeth sydd gennym am derfysgoedd Morgannwg 1800-01, cyfnod pan fu terfysga am brisoedd uchel bwyd.

Merthyr oedd canolbwynt y terfysgu, tref dan bwysau o ganlyniad i dwf yn y boblogaeth gyda phrysurdeb y gweithfeydd haearn. Roedd safonau byw yn isel, y boblogaeth yn ddibynnol ar fara a'r prisiau yn chwyddo, y tai o safon isel, y dref yn frwnt a nifer yn marw yn ifanc o salwch.

O ganlyniad i gynhaef gwael, bu 1800 yn gyfnod cythryblus. Ym Merthyr, terfysgodd '4000 firemen, colliers',

dinistriwyd y siopau a bu lladrata. Ymosodwyd ar siopau cwmni Penydarren a bu iddynt ostwng eu prisoedd. Heidiodd nifer o weithfeydd y De i ymuno â'r terfysgwyr. Galwyd ar y fyddin. Cyrhaeddodd y 'Brecon Volunteer Corps' a'r 'Cardiff Cavalry', gan drechu'r terfysgwyr. Arestwyd 24 gan gynnwys Thomas Morgan o Gelligaer, a gyhuddwyd gan yr ynadon "for crying an unlawful Speech at Merthyr"!

Bu galw gan y terfysgwyr i eraill brotestio mewn trefi cyfagos fel Caerffili, tref fasnach bwysig y cyfnod. Disgrifiwyd siopau Cymru yn debycach i 'store-houses' America neu siopau'r fyddin nag i siopau Lloegr am eu bod yn gwerthu nwyddau amrywiol. Siop bwysicaf Caerffili oedd Tŷ Vaughan a chynllun y 'mob' oedd dinistrio'r siop. Roedd 'na fygythiad o derfysga difrifol yn y dref.

Yng Nghaerffili, sefydlwyd y 'Caerphilly Volunteers Corps' gan Major Goodrich rai blynyddoedd ynghynt, un o nifer o 'Corps' a grëwyd yng Nghymru yn ystod Rhyfeloedd Napoleon i amddiffyn y wlad rhag y Ffrancwyr. Am 5 diwrnod a nos, bu tref Caerffili dan warchae'r 'Corps' wrth iddynt sicrhau nad oedd difrod na therfysga yn y cyffiniau.

Ystyrir costau nwyddau fel y prif reswm dros y terfysgoedd ond roedd galw am gyflogau uwch hefyd yn ffactor ym Merthyr. Ffocws y terfysgoedd oedd masnachwyr.

Yn y diwedd, methiant fu'r bygythiad yng Nghaerffili. O ganlyniad i'r Chwyldro Ffrengig, roedd yr awdurdodau yn barod amdanynt. Roedd cosbi yn arf hefyd; dienyddiwyd 2 o derfysgwyr Merthyr, Arran Williams a Samuel Hill ar 'Cardiff Heath'. Dedfrydwyd menyw o'r enw Gwenllian Watkins i farwolaeth am 'sheep stealing' er iddi ei chrogi ei hun yn y carchar noson cyn y dienyddiad. Geiriau Williams cyn ei ddienyddiad oedd 'that they were going to suffer for hundreds' tra datganodd Hill 'yes, for thousands, but I never knew so happy a day as this in the course of my life'.

Er na fu terfysga yng Nghaerffili yn y diwedd, mae'r hanes yn taflu goleuni newydd i mi ar gymdeithas ym mlynnyddoedd cythryblus dechrau'r bedwaredd ganrif ar bymtheg.

Aled Betts

Cofio Teulu'r Anthem Genedlaethol

Enw tad Evan James y bardd hefyd oedd Evan James. Yn yr erthygl yma defnyddir "leuan" ac "leuan ap lagoon" i gyfeirio at y bardd ei hun ac "Evan James" ac "Evan" i gyfeirio at ei dad.

Gobeithio bod pob un o ddarllenwyr y papur hwn wedi anfon llythyr at berchnogion newydd caffi enwog Glanmor, yn erfyn arnynt gofio am leuan ap lagoon (h.y. Evan James yn yr iaith fain) wrth iddynt ystyried ail-enwi bwyty mor annwyl i drigolion ein bro.

Ganed leuan ap lagoon ym mwthyn Bryngolau, a safai lle mae Neuadd Gweithwyr Caerffili heddiw, ac mae'r plac ar yr adeilad hwnnw yn nodi'r cysylltiad. Ond gallai sawl adeilad arall yn ein cwm ni wisgo plac tebyg, oherwydd roedd gwreiddiau'r teulu yn ddwfn ym mhridd yr ardal hon.

Gwehydd oedd Evan James, tad leuan, wrth ei grefft, er iddo gadw tafarn a ffarmio hefyd ar adegau. Ganed leuan ym 1809, y degfed o bedwar plentyn ar ddeg a aned i Evan a'i wraig Elizabeth. Erbyn 1813 roedd y teulu wedi symud i gadw tafarn yr Ancient Druid yn Argoed, ond yn dal cysylltiad â Chaerffili. Pan fu farw un o'r plant ym 1814, fe'i claddwyd ym mynwent Eglwys Martin Sant. Os oedd teuluoedd mawr yn gyffredin yn yr oes honno, roedd claddu plant yn gyffredin hefyd - dim ond pum wythnos oedd yr un bach. Pan fu farw Elizabeth ei hun ym 1824, mae'n debyg iddi hi gael ei chladdu yn yr un fynwent.

Ail-briododd Evan ym 1826, a hynny yn eglwys Gelligaer. Yn ei farddoniaeth mae leuan yn cyfeirio at Ffos-yr-Hebog, fferm fach ar gyrion y Deri, fel ei gartref pan yn blentyn, ac mae peth dystiolaeth i'r teulu symud o Argoed cyn 1820. Roedd Ffos-yr-Hebog yn eiddo'r teulu am sawl blwyddyn, er iddynt symud i fyw i Bant y Trwyn, ger Ynysddu ym 1837. Ond pan fu farw Evan ym 1856 (blwyddyn cyfansoddi'r anthem) roedd yn denant fferm ar gyrion Pontypridd, yn agos at y felin wlân oedd gan ei fab leuan yng nghanol y dref erbyn hynny. Mae Evan a'i ail wraig wedi eu claddu ym mynwent eglwys Gelligaer - cysylltiad arall rhwng teulu'r anthem a'n cwm ni.

Yr hyn sy'n weddill o dafarn yr Hen Felin a ddifrodwyd gan dân ger traphont Aberbargoed

Roedd nifer o feibion Evan yn wehyddion fel eu tad, ac leuan yn un ohonynt, ond canolbwynt y teulu am flynyddoedd oedd Yr Hen Dafarn ym Mhont Aberbargoed. Roedd yn eiddo i Thomas Lewis a Mary ei wraig, un arall o blant Evan. Roedd un o'u brodyr, Edward, yn berchen y felin wlân gerllaw - y felin a roddodd ei enw i'r dafarn yn y pendraw, oherwydd bu Hen Felin (neu'r Old Mill) yn gyrchfan poblogaidd yn y Bargod am flynyddoedd. Mae golwg druenus ar yr hyn sy'n weddill o'r adeilad heddiw, ond mae'r enw ar yr heol (Factory Road) yn tystio i bwysigrwydd y felin wlân yn ei dydd.

I'r Hen Dafarn y byddai teulu niferus a thalentog Evan yn heidio i ddathlu'r Pasg gyda gwledd deuluol a elwid "Pastai'r Bont"

oherwydd y pasteiod fyddai'n cael eu coginio ar gyfer y dathliadau. Roedd yn hen arfer yn y cyfnod hwnnw i godi arian trwy wneud a gwerthu pasteiod - un o gig i ddechrau'r pryd, ac un o ffrwythau i ganlyn. Felly nid oedd y Pastai wedi ei gyfyngu i'r teulu yn unig: byddai pobl ifanc yr ardal yn tyrru yno, i fwyta, yfed a chael eu difyrru gan gerddoriaeth, barddoniaeth a dawnsio - a hynny am wythnos gyfan!

Os taw afon Rhondda ac nid ein Rhymni ni a ysbrydolodd yr anthem ei hun, cofiwch mor gyfarwydd i'r bardd oedd holl afonydd ein bro. Os hoffech wybod mwy am gysylltiadau'r anthem a'n bro ni, darllenwch *Gwlad fy Nhadau: leuan, lagoon, eu hoes a'u hamserau*, llyfr gwych y diweddar annwyl Gwyn Griffiths. Oddi yno y daeth yr holl wybodaeth sydd yn y darn hwn!

Anrheg Alison

Dyma rai o gynhwysion cyffredin ein ryseitiau heddiw - winwns, tomatos, briwgig a phupur gwyrdd. Ond hanner canrif a rhagor yn ôl roedd pupur gwyrdd yn llysiuyn cwbl newydd i fi, ac os rwy'n ei ddefnyddio wrth goginio'r pryd hwn heddiw mae hynny oherwydd merch o'r enw Alison.

Haf 1964 oedd hi, a thair ffrind - Sophie, Doreen a minnau - yn gorffen ein blwyddyn gyntaf yn y coleg. Roedd Doreen wedi cael gwahoddiad i ymuno â chriw o fyfyrwyr oedd yn bwriadu treulio mis Awst mewn fila ar ynys Hydra yng Ngroeg. Gofynnodd hi a hoffai Sophie a fi fynd gyda nhw.

Felly dyna ni, am fis cyfan yng ngwres tanbaid Groeg, yng nghwmni criw o bobl ddiarth i ni. Roedd pob un ohonom yn 'nabod dau neu dri o'r lleill, ond neb yn 'nabod pawb. Alison, druan, oedd

yr unig un ohonom oedd ddim yn fyfyrwreg mewn prifysgol, ac ofnaf ei bod yn ymwybodol iawn o hynny. Ofnaf hefyd fod y gweddill ohonom ond yn rhy falch o'n statws academiaidd..

Ond roedd gan Alison sgil pwysicach o lawer na gwybodaeth academiaidd. *Roedd hi'n gwybod sut i goginio* – a doedd dim clem gan neb arall. Jiw, fe gawson ni rai prydau erchyll, a chwympo ma's am eu diffygion hefyd, heb sôn am olchi'r llestri, tacluso'r gegin ac ati... fel y dwedais, doedd dim clem gan y gweddill ohonom.

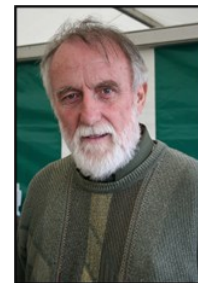
Roedd holl ffrwythau a llysiau Groeg i'w prynu ym marchnad Hydra - gan gynnwys rhai dieithr i ferch o Ystrad Mynach . Ond dysgais i gan Alison sut i ddefnyddio'r cynhwysion yn y llun i wneud pryd bwytadwy - blasus, yn wir. Prin fod angen i fi egluro'r rysait i chi, gan fod y llun bron yn dweud y cyfan, ond jyst rhag ofn:

Ffriwch winwns a phupur gwyrdd mewn olew olewydd nes bod y winwns yn dryloyw, ond heb ddechrau lliwio. Ychwanegwch y briwgig, gan ei droi a'i gymysgu gyda'r llysiau. Pan fydd y cig wedi newid lliw o goch i frown, ychwanegwch y tomatos (wedi eu chwarteru), a chymysgwch y cyfan gyda'i gilydd. Gadewch iddo ffrio ar wres cymedrol nes bod y tomatos wedi toddi i'r cymysgwch, a'u sudd yn ffurfio math ar grefi. Ychwanegwch ragor ohonynt os yw'r gymysgedd yn edrych yn rhy sych, ac ychwanegwch halen a phupur i'ch siwtio.

A dyna ni! Gweinwch gyda thatws berw, stwnsh, reis - beth bynnag. Ychwanegwch bowdwr cyri neu saws tsili os mynnwch rywbeth mwy egsoftig, ond, fel mae'n sefyll, dyma Anrheg Alison: pryd o fwyd rwy wedi ei fwynhau ers 1964! Diolch Alison, ac ymddiheuriadau hefyd.

Roedd Leonard Cohen a'i gariad Marianne ar ynys Hydra yr haf hwnnw hefyd, ond welson ni ddim ohonyn nhw. Roedden ni'n rhy brysur yn cweryla gyda'n gilydd dros y rota golchi llestri...

Colofn Dafydd Islwyn

Am y dyddiad, 27ain o Dachwedd 1911, yn ei chyfrol Rhywbeth Bob Dydd, Gwasg Carreg gwalch 2008, cofnododd Hafina Clwyd: Hwylodd 113 o Gymry ar y llong Orita o Lerpwl..... Buont yn hwylio am fis cyn cyrraedd Montevideo ac yna mynd ar long fechan i Buenos Aires, llong arall i Borth Madryn a thrên i Drelew.... Un o'r plant ar y bwrdd oedd Richard Bryn Williams o Flaenau Ffestiniog. Fe'i ganwyd ar y 28ain o Orffennaf 1902 ar Wyl y Glaniad fel mae'n rhyfedd. Dychwelodd i Gymru yn y man (1923) a daeth yn archdderwydd mwyn!

Ef Gadeiriodd Gerallt ym Mro Dwyfor 1975. Arweiniodd ef yn ddoeth ac urddasol seremoni Cadeirio'r Genedlaethol Aberteifi 1976. Ef ydy'r unig Archdderwydd i gynnal seremonïau yn y Genedlaethol pryd y cafwyd dau fardd yn gwneud y Dwbl ddwy flynedd yn olynol.

Cynan Gadeiriodd Bryn pan enillodd ei Gadair gyntaf yn y Genedlaethol yn Abertawe 1964 am ei awdl "Patagonia", "awdl wych sydd yn llawn miwsig" oedd barn Jâms Nicolas amdani yn ei ysgrif goffa i Bryn Williams, Y Faner 14eg o Awst 1981. Gwyndaf a'i cadeiriodd yn y Barri yn 1968 am ei awdl foliant i'r "Morwr". Gosodwyd ei awdl "Caerllion ar Wysg" yn ail i awdl fuddugol T. Llew Jones yng Nglyn Ebwy 1958. Ym mhen y flwyddyn yng Nghaernarfon roedd ei awdl "Y Dringwr" ymhlith y bedair orau. T. Llew Jones enillodd y Gadair y flwyddyn honno hefyd. Dim ond dau brifardd sydd wedi ennill y Gadair ddwy flynedd yn olynol. Dewi Emrys oedd y cyntaf yn 1929 a 1930. Wrth sôn am T. Llew Jones daw'r Genedlaethol yng Nghaerffili i gof. Ef enillodd yr englyn yno. Derbyniwyd tri chan pedwar deg saith englyn, y nifer mwyaf erioed yn hanes yr englyn yn y Genedlaethol. Yn yr eisteddfod honno yr enillodd R. Bryn Williams gystadleuaeth nofel i blant gyda'i nofel "Bandit yr Andes" a gyhoeddwyd yn 1956 - ddwy flynedd ar ôl ei nofel gyntaf, "Y Marchog Coch". Mae'r ddwy wedi eu lleoli ym Mhatagonia. Y beirniad yng Nghaerffili oedd Elizabeth Watcyn Jones (1887-1966). Dechreuodd ei gyrfa fel athrawes yn Aberdâr. Ar ôl y Rhyfel Byd Cyntaf bu'n byw am gyfnod byr ym Merthyr cyn dychwelyd i Nefyn. Cyhoeddodd ei saith nofel i blant rhwng 1939 a 1955, yn eu mys "Luned Bengoch". Dywedwyd amdani ei bod ymhlith prif awduron llyfrau plant yn y Gymraeg. Oni ellir ychwanegu R. Bryn Williams at y rhestr?

Fel bardd, llenor, dramodydd a hanesydd y Wladfa Gymreig cyhoeddodd ddau ddeg chwe llyfr. Doedd rhyfedd felly i Bobi Jones ddweud ei fod yn un o lenorion mwyaf cynhyrchiol y ganrif ddiwethaf. Dwy flynedd ar ôl ei farwolaeth y cyhoeddwyd "Prydydd y Paith", yr hunangofiant yr oedd yn gweithio arno pan fu farw yn 1981. Yn y gyfrol, "Awen Aberteifi", 1961 cyhoeddwyd un o'i delynegion gorau, "Capel Gwaun Cwm Brwynog" yn ardal Llanberis. Bu ef yn weinidog yr efengyl yn Llanberis cyn symud i Ruthun tua diwedd yr Ail Ryfel Byd. Yn yr un gyfrol cyhoeddwyd ei gyfres chwe englyn o'i awdl, "Y Dringwr". Ym mlodeugerdd Barddas o Farddoniaeth yr Ugeinfed Ganrif gellir darllen detholiad o'i awdl "Patagonia", y delyneg "Capel Gwaun Cwm Brwynog" a'i soned "Gwareiddiad". Roedd yn feistr ar yr englyn ac rwy'n synnu na chyhoeddwyd yr un o'i englynion yn y Flodeugerdd Englynion 1978. Yn ei drydedd gyfrol o farddoniaeth, "Tir Pell" 1972, cyhoeddodd saith emyn. Pam na chyhoeddwyd yr un ohonynt yng Nghaneuon Ffydd 2001? Mae rhai salach yn y llyfr emynau hwnnw.

Pan oedd yn byw yng Nghaerffili yn 1948 fe enillodd Jac L. Williams (1918-77), yr arbenigwr ar addysg ddwyieithog, gystadleuaeth y stori fer yn y Genedlaethol Pen-y-Bont ar Ogwr 1948. Ymhen dwy flynedd roedd ef yn huawdl ei farn ymhlith y rhai a wrthwynebai Eisteddfod Uniaith Gymraeg. Eisteddfod Genedlaethol Caerffili 1950 oedd y gyntaf i weithredu'r Rheol Gymraeg. Dadleuodd Jac L. Williams o blaid eisteddfod ddwyieithog.

Yng nghylchgrawn Barddas, Mehefin 1977 cyhoeddwyd englyn coffa R. Bryn Williams, "Er cof am Jac L. Williams".

Doethur y geiriau dethol – athrylith

Ar reolau'r ysgol:

Rhoes ei oes a'i serch ysol

I naddi'u hiaith. Ni ddaw yn ôl.

Yn ei faled fuddugol yn y Genedlaethol yn Ninbych yn 1939 ceir y llinell ganddo: "nid wyf ond prydidd cyffredin iawn." Roedd ef yn anghywir amdano ef ei hun. Roedd yn brifardd teilwng.

Cymwynaswyr Cymru o'r Cymoedd 3

Morgan Jones, A.S. 2

Plac i goffáu Morgan Jones AS, ym Mharc Bargoed a ddadorchuddiwyd ym mhresenoldeb ei ferch yn 2017.

Roedd ei gyfnodau yn y carchar yn drobwynt yn hanes Morgan Jones. Cafodd ei ryddhau unwaith oherwydd i'w iechyd dorri dan bwysau'r llafur caled. Dychwelodd adre, ond parhaodd gyda'i waith dros heddwch, ac fe'i danfonwyd yn ôl i'r carchar.

Pan ddaeth diwedd ar y rhyfel, ac ar ei garchariad, roedd yn ddi-waith. Nid oedd yr awdurdod addysg am gael gwrthwynebydd cydwybodol - "*conshi*" oedd gair dirmygus y cyfnod - yn gweithio yn ei hysgolion. Er gwaethaf cyflwr bregus ei iechyd, bu'n rhaid i Morgan Jones fynd i weithio dan ddaear. Ond ni chafodd ei wahardd o'r cyngor lleol, ac yn eironig iawn, ym 1919 fe'i etholwyd i Gyngor Sir Morgannwg - y cyngor a wrthododd swydd athro iddo fe ac i un o'i frodyr hefyd am eu gwrthwynebiad i'r rhyfel.

Pan fu farw Alfred Onions, A.S. Caerffili, cynhaliwyd is-etholiad ym Mawrth 1921, a dewiswyd Morgan Jones fel ymgeisydd y Blaid Lafur. Roedd gwrthwynebiad chwyrn iddo gan rai, wrth gwrs, er iddo gael cefnogaeth rhai cyn-filwyr blaengar hefyd. Ar ôl ymgyrch fer ond ffyrnig, Morgan Jones enillodd yr etholiad - y gwrthwynebydd rhyfel cyntaf i gael ei ethol i'r Senedd. Am weddill ei fywyd efe oedd Aelod Seneddol Caerffili.

Cadwodd gysylltiad agos gyda'i fro enedigol trwy gydol ei yrfa seneddol. Bu'n dadlau achos y gweithwyr yn ystod streic 1926 a streiciau eraill y cyfnod a pharhaodd i bregethu - anerchodd Rali Ieuentid yng Nghapel Tonyfelin ym 1934. Roedd y Gymraeg yn annwyl iddo: yn Eisteddfod y Cymdeithasau Cymraeg ym 1923 bu'n dadlau dros ddiogelu blaenoriaeth y Gymraeg yn y gweithgareddau.

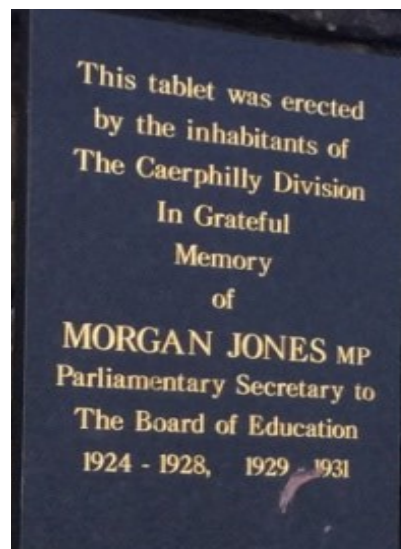
Pan ffurfiodd y Blaid Lafur ei llywodraeth gyntaf ym 1924, cafodd Morgan Jones swydd wrth fodd ei galon fel cyn-athro, sef ysgrifennydd seneddol y Bwrdd Addysg - sef Gweinidog Addysg yn ein termau ni. Byr fu cyfnod cyntaf y Blaid Lafur mewn grym, ond cawson nhw gyfle arall ym 1929, a dychwelodd Morgan Jones i'r un swydd gyda'r Bwrdd Addysg.

Fel rhan o'i waith gyda'r Bwrdd Addysg cafodd Morgan Jones gyfle i ddatblygu ei syniadau blaengar am wella ysgolion Prydain. Yn gynnar yn ei yrfa awgrymodd y dylid creu Cyngor Addysg Genedlaethol i Gymru, ac roedd o blaid datblygu ysgolion "*multi-bias*" - rhagflaenwyr ysgolion cyfun heddiw.

Mewn papur trafod ym 1934 anogodd ddarparu addysg uwchradd rad ac ysgolion meithrin hefyd. Dadleuodd dros godi oedran gadael ysgol o 14 i 15, lleihau'r niferoedd ym mhob dosbarth, a sicrhau addysg gorfforol i blant o bob oedran. Roedd yn argyhoeddedig mai gwella safonau addysg dechnolegol trwy greu cysylltiadau agosach gyda diwydiant oedd y ffordd sicraf i gryfhau economi'r wlad, yn enwedig yn ne Cymru - a hynny yn nyddiau tywyll y 1930au.

Dyma sylfaen y polisi addysg a fabwysiadodd y llywodraeth Lafur ym 1945 ond ni welodd Morgan Jones wireddu ei freuddwydion. Bu farw yn Ebrill 1939, yn 53 mlwydd oed - yn rhannol oherwydd effaith hirdymor ei gyfnod fel "*conshi*" yng ngharchar Wormwood Scrubs.

Byddai'n dda gweld cofeb sy'n adrodd peth o hanes clodwiw'r dyn dewr ac unplyg hwn a ddioddefodd gymaint dros ei egwyddorion, ac a baratôdd sylfeini ein cyfundrefn addysg heddiw. Codwyd bwrdd gwybodaeth am Llywelyn Bren yng Ngelligaer y llynedd: beth am godi un tebyg i Morgan Jones yn y parc a enwyd ar ei ôl?

Y geiriau sy'n ymddangos ar y plac uchod.

Colofn y Dysgwyr

Dydd Gŵyl Dewi hapus i chi i gyd!

Ydych chi wedi clywed y stori am y ddraig goch a'r ddraig wen? Yn ôl y stori, mae dwy ddraig yn ymladd â'i gilydd o dan graig yn Ninas Emrys, yn agos i Feddgelert. Mae un yn goch ac un yn wyn. Mae'r ddraig goch yn cynrhychioli Cymru a'r ddraig wen yn cynrhychioli Lloegr. Mae rhai pobl yn dweud bod dyfodol Cymru yn dibynnu ar y ddraig goch yn maeddu'r ddraig wen. Darllenwch y gerdd yma gan Tudur Dylan am y ddwy ddraig. Beth ydych chi'n meddwl yw neges y llinell olaf?

Y Ddraig Goch a'r Ddraig Wen

Ymhell bell, bell o dan filltir o graig
Yn ymladd yn gyson, mae dwy ddraig.

Mae nabod gwlad yr un goch yn hawdd,
Ond mae'r wen wedi dod o'r tu draw i'r clawdd.

Pan fo'r Cymry yn ennill, mae'r Goch ar y blaen,
Ond pan fyddan nhw'n colli, mae dan andros o straen.

Bob tro y mae Cymro'n anghofio ei iaith,
Mae'r Wen wrth ei bodd. Mae 'di digwydd sawl gwaith.

Maen nhw yno yn ymladd ers dechrau'r byd,
Mae'r ddwy'r un mor styfnig, ac yn greithiau i gyd.

Pa un fydd yn ennill? Does dim syniad gen i,
Ond mae'r ateb yn rhywle'n dy galon di.

<i>ymladd : fight</i>	<i>craig : a rock</i>	<i>cynrhychioli : to represent</i>	<i>dibynnu ar : to depend on</i>
<i>maeddu : to defeat</i>	<i>llinell olaf : last line</i>	<i>o'r tu draw i'r clawdd : from beyond Offa's Dyke</i>	
<i>ar y blaen : ahead, in front</i>	<i>dan andros o straen : under considerable strain</i>		
<i>'r un mor styfnig : just as stubborn</i>	<i>creithiau : scars</i>		

Ann Lewis

Y Moelwyn, Gwynedd gan Mary Jones

Byd y Triban

Golwg eitha trist sydd ar hen felin ac efail Ystrad Mynach heddiw. Y felin yn segur ers blynyddoedd lawer a bron wedi diflannu o'r golwg dan y mieri a'r coediach. Bu'r efail yn gweithio tan yn gymharol ddiweddar, ond mae'r eingingion yn dawel a'r tân wedi diffodd ers blynyddoedd nawr. Mae modd cerdded hen heol y plwyf rhwng y felin a'r efail o hyd ond ychydig iawn sydd yn ei defnyddio bellach, er mai hi ar un adeg oedd un o briffyrdd ein cwm.

Anodd dychmygu'r sŵn a'r bwrlwm a fu yma unwaith, ganrif a rhagor yn ôl. Ond os hoffech gael blasu ychydig o'r hen afiaith, yna trowch at ein tribannau. Os taw'r capel oedd llwyfan diwylliant parchus Cymru yn y dyddiau gynt, yn ganolfan y cymanfaoedd canu, y cymdeithasau diwylliannol a'r seiadau, yr efail, y felin a'r dafarn oedd cartrefi hen ddiwylliant anffurfiol y werin. Yma y ceid cysgod rhag y gwynt a'r glaw, rhywfaint o wres ar ddiwedd y dydd a

Melin Llanbradach sydd ar y ffordd i mewn i Ystrad Mynach

Yr efail ger y felin yn Ystrad Mynach

chwmni gweithwyr eraill.

Yma byddai dynion yn ymlacio, yn yfed, yn smygu, yn adrodd straeon, yn tynnu coes - ac yn cyfansoddi tribannau. A dynion oedden nhw, cofiwch: nid yw'n debyg y byddai merched a gwragedd yn ymuno yn hwyl yr hwyr yn y dyddiau hynny: mae cynnwys y tribannau'n adlewyrchu natur wrywaidd y cwmni difyr.

Cewch flas yr hen fyd diflanedig hwnnw yn y tribannau o hyd, a chyfle i weld ein cwm trwy lygaid ein beirdd gwerinol – y melinau, y tafarndai, y ffermydd a'r helfeydd, y cymeriadau a'r troeon trwstan, y doethineb a'r ffraethineb hefyd. Mwynhewch!

Rhai o 'Dribannau Morgannwg' Tegwyn Jones

Mae'r felin fâl yn ddyfal
Yn troi yn hai-di-ofal,
A'r hen felinydd yn ei bwyll
Yn waeth ei dwyll na'r cythral.

Mae Siôn y gof a'i gaseg
Yn dysgu siarad Saesneg
Round about i Bonipart
Rhowch iddo chwart ychwaneg!

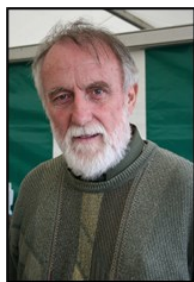
Mae sôn drwy Gymru bellach
Am helgwn chwim Llanbradach
Nid oes o'u bath am ddaear-foch
Y cadno coch a'r geinach.
(*Ceinach = sgwarnog*)

Mae afon Rhymni dirion
Yn llifo, llifo'n gyson
Er gweled llawer tro ar fydd
Yr un o hyd yw'r afon.

Mae castell yng Nghaerffili
A gwely plu i gysgu,
A lle braf i wara wic
Wrth gefan Picadili

Y tri lle oera 'Nghymru
Yw mynydd bach y Rhydri
Twyn-y-garth a Chefan-onn
Lle buo i bron â sythu.

Colofn Dafydd Islwyn

Wrth i deithio i fyny Commercial Street
o Ysgol Trelyn heibio i gapel Y Bont ac
am eglwys Dewi Sant sylwais ar enwau
Cymraeg ar y cartrefi. Yn frysio rhifais
i un deg naw! A oes yna stryd arall yng
Nghwm Rhymni gyda chymaint o
enwau Cymraeg? O ddwyn i go' Beili
Glas, Bronwydd a Bryn Awel cofiais

ddau englyn i 'Garreg yr Aelwyd': un buddugol y
Genedlaethol yn Aberteifi 1942 gan y Parchedig
E.Llwyd Williams (1906-60), Rhydaman, ond brodor
o'r Efail Wen, Sir Benfro:

Carreg ateb clych mebyd – a'i gorfod
Yn fagwrfa bywyd;
Dihafal sylfaen deufyd
A maen clo pob Cymun clyd.

Mor addas yw esgyll englyn Tilsli ar gyfer yr
wythnosau diwethaf:

Allor y tŷ ger y lle tân – carreg lwyd
Lle ceir gwledig hafan;
Er y gwyll a'r gwae allan
O'i chylch hi cewch hwyl a chân.

Mae'n siŵr yn y gorffennol y bu 'Crud' ym Mryn
Derwen, Bryn Heulog a Bryn Teg:

Mwyn wâl lle mae anwylyd – tad a mam
Tŷ dim ond i febyd;
Gall ynddo ef fod hefyd
Rywun bach all arwain byd.

Ffermwr o Lansannan, Sir Ddinbych gynt, David Jones
yw ei awdur.
'Crud' oedd testun yr englyn yn y Genedlaethol,
Rhydaman 1922:

Gwely hun tlws obaith gwlad – uwch un bach
Yno byth, yn geidwad,
Y gwyrfa mamol gariad,
A taria balchder tad.

Mae'r drydedd linell yn un wefreiddiol. Rwy'n dal i
holi am wybodaeth am ei awdur, Y Parchedig William
Williams, Panteidal, Machynlleth.

A fu cwpwrdd cornel yn ddodrefnyn ym Mryn Hyfryd,
Cartrefle neu Gefn Nyddfa?

Hoffaf englyn telynegol Tom Bowen Jones (1921
- 2011), Trefor, Gwynedd:

Ei le yw'r gornel o hyd, – eiddo mam
Ydoedd ym mwth mebyd;
Weithiau mae anesmwythyd
Ynof o'i weld a hi'n fud.

Beth am ambell i ddresel neu seld yn iaith Sir
Aberteifi?

Pedair rhestr o lestri – a disglair
Y dysglau sydd arni,
A bu nain hyd benwyni
Yn glanhau, a'i sgleinio hi.

Esgyll englyn y diweddar Tim Davies, y siopwr o
Landysul, yn dwyn i go' englyn adnabyddus Dic
Jones:

Mi welais am eiliad – yn ei sglein
Ar bwys clwyd y farchnad,
Gyda'i lliain, nain fy nhad
Yn ei chwyro â chariad.

Sawl set deledu bellach sydd yng Nghoedmor,
Croeso a Derwen Deg?

Dros y wlad mae'n wyrth y Radio; - byw actau
Sy'n ei bictiwr effro,
A gwledd i'w gweld trosglwyddo
Llun o bell i'w wyneb o.

Un o englynwyr Awen Maldwyn, 1960 ydy ei
awdur, Elias E. Humphreys, Comins Coch.

Mynegodd y Parchedig D, Gwyn Evans (1914... –
1995), Aberystwyth ar ddiwedd ei oes ei
sylwadau am y teledu mewn dau englyn:

Rhoi lluniau ar y llenni, - wna'r ddyfais
Mor ddifyr i'n llonni;
Rhyfeddod hynod yw hi
Cynnydd ar waith Marconi.

Yn y drych syn edrychais, - a meinwen
Ddymunol a welais;
Mor ddifyr i'm yw'r ddyfais,
A daw â'r llun gyda'r llais.

*Daeth yr erthygl yma i law ar gyfer rhifyn mis Hydref ond drwy amryfusedd y Golygydd ail
gyhoeddwyd eitem arall o eiddo'r awdur yn ei le. Ymddiheuriadau. Gol.*

DIM RŴAN NA NAWR Hanes Cymru Drwy'r Oesoedd

Dyma gyfrol am hanes ein gwlad a ddechreuodd gyda'r syniad o yrru podlediaid at ysgolheigion yn gofyn y math o gwestiynau y byddai pobol gyffredin yn dymuno cael ateb iddynt. Syniad gafodd y darlledwr Tudur Owen a'i gynhyrchydd raglen radio Dyl Mei yw hwn. A chasglwyd yr atebion a'u gosod mewn cyfrol dwt o 71 tudalen. Mae Tudur Owen yn hapus i gyfaddef o'r dechrau, "Yn anffodus, tydi fy mrwdfrydedd ddim yn gyfartal â lefel fy ngwybodaeth."

Prin fod y gyfrol yn mynd â ni "Drwy'r Oesoedd" fel y dywed y teitl. Ydy, mae'r daith yn cychwyn gyda'r bennod, "Y Bobl Gyntaf yng Nghymru", ond ddim ond yn mynd â ni tan ddiwedd buchedd Owain Glyndŵr. Mae'r daith yn ein tywys drwy chwe phennod: wedi'r Bobl Gyntaf cawn wybod pwy oedd y Celtiaid cyn i ni gael cyfarfod y Rhufeiniaid. Yna teithiwn ymlaen drwy'r Oesoedd Tywyll, Y Llychlynwyr ac Oes y Tywysogion cyn gorffen gyda Glyndŵr. Ceir yma luniau godidog, hefyd.

Braidd yn dameidiog y teimlais oedd y cyflwyniad. O fewn y chwe phennod fras ceir cyfres o bytiau ar ganol y penodau, megis am Bedair Cainc y Mabinogi, Tacitus, Hywel Dda, Meibion Gruffudd ac Iolo Goch.

Y ddwy bennod wnes i fwynhau fwyaf oedd darllen am rai o gyfreithiau goleuedig Hywel Dda, ganrifoedd o flaen eu hamser lle gwnaed aelodau'r teulu'n gyfrifol am yr hyn wnaeth y drwgweithredwr. Hefyd mae hanes Owain Glyndŵr yn agoriad llygad, y gŵr yn y bymthegfed ganrif oedd am sefydlu dwy brifysgol yng Nghymru. Hefyd ei fod yn ffigwr mor Ewropeaidd a chydwladol.

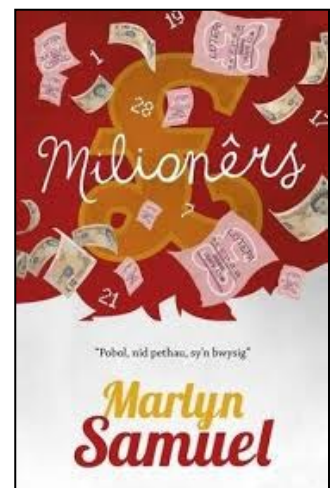
Cofiwch am wireb fawr yr awduron: "...achos pan 'dan ni ddim yn cysgu, rydan ni'n dysgu."

Milionêrs

"Good read!", "Pulp Fiction", "Page Turner", neu beth bynnag, mae pob un o'r sylwadau'n briodol wrth sôn am y nofel hon gan Marlyn Samuel. Wedi darllen "Cicio'r Bwced" a "Llwch yn yr Haul", roeddwn yn edrych ymlaen yn awyddus i fwynhau'r nofel hon.

Mae'n hi'n ysgafn, yn ddifyr, yn ddoniol ac wedi'i hysgrifennu mewn tafodiaith hwyliog sy'n llifo o'r naill dudalen i'r llall. Mae'n gyfuriog o ddywediadau tafodieithol, nifer ohonynt yn fachog iawn. Mae'r arfer o sillafu geiriau Saesneg yn Gymraeg a'u defnyddio'n gyffyrddus yn ysgrifenedig yn ychwanegu at hygrededd, ysgafnder a hiwmor y nofel. Termau fel "desperêt", "no we".

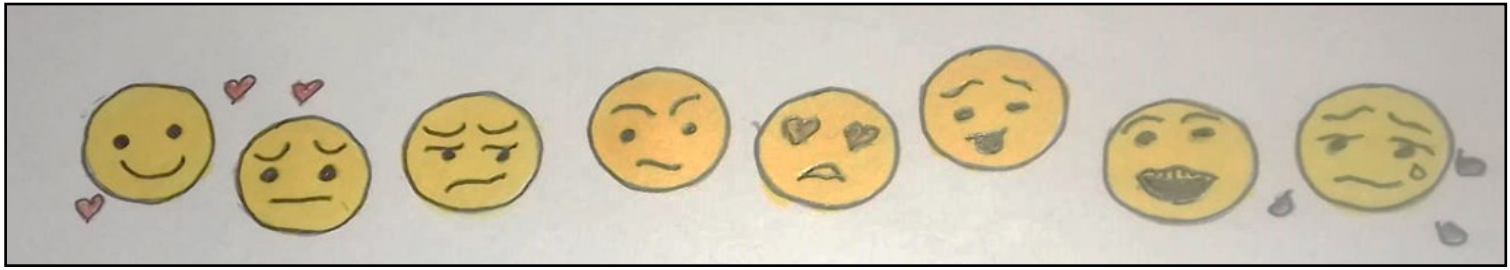
Mae'r holl nodweddion wedi'u gwisgo mewn plot, y math o blot lle mae'r darllenydd am wybod beth sy'n digwydd nesa. Mae Wendi a'i gŵr Mal wedi ennill y Loteri Genedlaethol - £9.1 miliwn. Mae hyn yn newid eu bywydau'n sylweddol ond nid, o anghenraid, er gwell. *Lager lout* yw Mal a fu'n dipyn o "bishyn" pan gafodd Wendi i "mewn i drwbl" a Wendi, cyn hynny, ar ei ffordd i brifysgol. Ac mae eu merch Karen yn mynd yr un ffordd a'i thad, er bod y mab, Gari, fel ei fam, yn ddisglair dros ben. Ond daw diwedd ar y briodas wrth i Wendi ddal Mal yn y gwely gyda'i ffrind (ei ffrind hi!!). Mae'r olygfa lle mae hi'n dal ei gŵr yn y gwely gyda'i ffrind wedi'i llunio yn neilltuol o ddoniol.

Mae'r ferch sydd yn rhy debyg i'w thad yn mynd bant gyda sboner cyfoethog gan fynd â'i mab Bradley gyda hi. Ond mae Gari, y mab, sydd wedi etifeddu gallu ei fam, yn dewis gwario peth o'r enillion i gael mynd i ysgol fonedd. Yr hyn sydd yn symud y nofel yn ei blaen yw bod Wendi yn dod ar draws hen ffrind ysgol, Ioan Rhys, sydd wedi dod yn enwog fel cyflwynydd teledu Prydeinig - ac mae e yn ei ffansio hi.

Ond os am wybod mwy, prynwch y nofel, cewch wledd o bleser ysgafn.

Ben Jones

Oes 'na bobol?

Oes. Diolch i griw o gyfranwyr ffyddlon sydd wedi gwneud yn siŵr fod "Cwmni" yn ymddangos yn ystod yr amser anodd yma. Efallai i chi sylwi bod rhifynnau yn ystod Awst ac Ionawr sy'n arfer bod yn "ddi-bapur".

Wrth ysgrifennu erthygl, mae awdur yn ennill "enwogrwydd" trwy weld ei enw ar y dudalen. Ond, mae criw arall sy'n anweledig: y rhai sy'n cywiro camsillafu, gramadeg amheus a theipos y Golygydd. Diolch iddyn nhw hefyd. Ar ôl pen set y papur ar yr 20fed o bob mis mae'r awyr uwchben Caerffili yn frith o erthyglau a lluniau yn hedfan o un man i'r llall i gael eu cywiro a'u hailgywiro. Dyma'r amser mwya prysur ac mae cyfrifiadur y Golygydd yn sgrechian am drugaredd.

Y ddwy garfan: cyfranwyr a'r staff golygu yw asgwrn cefn "Cwmni". Mae yna drydydd grŵp sy'n fwy niferus o lawer sef, chi - y darllenwyr! Peidiwch aros yn anweledig. Wrth ddarllen "Cwmni" ar-lein, does dim byd haws na danfon e-bost at y golygydd. Bydd e wrth ei fodd o glywed oddi wrthyh. Mae llinell neu ddwy yn ddigon. Dyma gwpwl o syniadau i ddechrau.

- Brawddeg neu ddwy yn cytuno neu anghytuno ag adolygiad llyfr neu erthygl.
- Ychwanegu syniad neu wybodaeth arall at erthygl sydd wedi ymddangos yn "Cwmni".
- Syniadau am beth hoffech chi ei weld yn y papur yn y dyfodol.
- Ffotograff o rywbeth doniol neu bert neu anarferol.

Helpwch i ddodi gwên ar wyneb y Golygydd wrth ddod mas o'r tywyllwch a phensil yn eich llaw. Eich papur chi yw e wedi'r cyfan. Beth am wneud yr ymdrech?

Oes 'na bobol?

Mary Jones
Golygydd Lluniau

PWYLLGOR a SWYDDOGION

Cadeirydd: Robert Dutt

Ysgrifennydd Cofnodion: Ann Lewis

Trysorydd: Eyron Thomas e.thomas119@btinternet.com

Golygydd: Ben Jones benamarycwmni@yahoo.com 02920 862428 07891916046

Ysgrifennydd: Marian Fairclough faircloughmarian@gmail.com 02920885151

Dosbarthu a Golygydd Lluniau: Mary Jones

Y Pwyllgor: Eirlys Thomas, Gareth W. Williams, Dilys Williams, **Cynorthwy-ydd:** Jan Penney

Hysbysebu: Bethan Ollerton Jones, Menter Iaith **Gweplyfr/ Facebook:** Papur Bro Cwmni

Gwefan: Menter Iaith Sir Caerffili.cymru/ **Cwmni**

e-bost: Golygydd@papurecwmni.cymru benamarycwmni@yahoo.com

Cedwir yr hawl i gwtogi neu newid erthyglau neu luniau yn unol â gofynion golygyddol.

Ariennir yn
rhannol gan
Lywodraeth
Cymru